

Ton Derksen

Onschuldig vast

ISWW UITGEVERS

Ton Derksen

Onschuldig vast

ISVW UITGEVERS

Eerdere boeken van Ton Derksen verschenen bij ISVW Uitgevers:

- Lucia de B.: reconstructie van een gerechtelijke dwaling
- Het OM in de fout
- De ware toedracht
- Leugens over Louwes
- Verkeerde plaats, verkeerde tijd: de zaak Olaf H.
- Verknipt bewijs: de zaak-Baybasin
- De Baybasin taps: een politiek gevangene in Nederland

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD	9
Hoofdstuk I: Twee rampen	13
Onschuldig vast: een ramp	13
‘Het valt wel mee’	14
‘En dat is maar goed ook’: een tweede ramp — herziening is gevaar voor de rechtsstaat	17
De strikte eisen voor toekenning van een herziening	18
Hoezo valt het mee? Herzieningscijfers uit andere landen	19
Conclusie	21
DEEL I: DE THEORIE	23
Hoofdstuk II: Waarschijnlijkheid — de logische onvermijdelijkheid van gerechtelijke dwalingen	25
De les van de zaak-Lucia de Berk: de feitelijke onvermijdelijkheid van fouten	25
De rechterlijke overtuiging en het sprongetje van Scholten	25
Het waarschijnlijkheidsgat en de waarschijnlijkheidsparadox	27
Het feitelijk risico dat de rechter bereid is te lopen	29
Meer schuldigen veroordelen betekent ook meer onschuldigen veroordelen	30
Het primaat van de onschuldige versus het primaat van het boevenvangen	30
Conclusie	31
Hoofdstuk III: Cognitieve instincten — de praktische onvermijdelijkheid van gerechtelijke dwalingen	33
Tegenwerking van cognitieve instincten	33
De verleiding van passend bewijsmateriaal en het belang van discriminerend bewijsmateriaal	34
Onbegrip aangaande potentieel ontlastend onderzoek	37
Onbegrip aangaande de cruciale rol van alternatieve scenario’s	39
Belastend bewijsmateriaal wordt serieuzer genomen dan ontlastend bewijsmateriaal	41
De invloed van het <i>primacy effect</i> en geloofsvolharding	46
Conclusie	49

Hoofdstuk IV: De structuur van de Nederlandse rechtsstaat — de structurele onvermijdelijkheid van gerechtelijke dwalingen	51
Politie: verdachte = dader	51
Het afgeslankte dossier	52
De zakelijke weergave	58
De rechter bestudeert het dossier vóór de zitting met een leeswijzer met belastende bewijsmiddelen	61
Twee bewijsmiddelen die passen	66
De officier van justitie als magistraat en de advocaat als belangenbehartiger	66
Een verklaring van agent opgemaakt op ambtseed	69
Conclusie. Met 10-0 achter	72
Hoofdstuk V: Favoriete fouten	75
Een verkeerde ooggetuigenverklaring	75
Valse bekentenissen	76
Daderkennis	77
Natuurlijke fouten in waarschijnlijkheidsargumentaties: <i>de Prosecutor's Fallacy</i>	81
Natuurlijke fouten in waarschijnlijkheidsargumentaties: <i>likelihoods</i> -verhoudingen en beginwaarschijnlijkheden	86
Onbegrip betreffende immuniseren	90
Verleiding van het hoger goed	93
Hoofdstuk VI: Praktische problemen	95
Toenemende tijdsdruk op rechters	95
Slecht advocatenwerk	97
De officier als <i>crime fighter</i>	99
Druk van maatschappij in ernstige, <i>high profile</i> zaken	99
De opleiding van juristen	99
Hoofdstuk VII: Het L-woord	101
Inleiding: platte leugens en professionele leugens	101
Waarom gaan de rolluiken dicht?	102
Bedrog als voorname oorzaak van gerechtelijke dwalingen in Engeland en de VS	104
Bedrog van de politie	105
Leugens van de politie	105
Achterhouden van ontlastend bewijsmateriaal door politie	108
Creëren van belastend bewijsmateriaal door politie	109
Bedrog van het OM	114
Leugens van OM	114
Achterhouden van ontlastend bewijsmateriaal door OM	119
Creëren van belastend bewijsmateriaal door OM	121

Bedrog door deskundigen	122
Leugens van deskundigen	122
Conclusie	126
DEEL II: DE EMPIRIE	129
Hoofdstuk VIII: Amerikaans empirisch onderzoek naar gerechtelijke dwalingen in de VS: relevantie voor Nederland?	131
Amerikaanse resultaten indicatief voor Nederland?	131
Schatting van foutenpercentage op basis van aantal ‘exonerations’: de 1 ^e methode	136
Schatting van foutenpercentage op basis van onderzoek van de hele referentiegroep: de 2 ^{de} methode	138
Schatting van foutenpercentage op basis van verklaringen van veroordeelden: de 3 ^{de} methode	139
Schatting van foutenpercentage op basis van mensen uit de strafrechtketen: de 4 ^{de} methode	143
Problemen van generaliseerbaarheid	145
Conclusie	150
Hoofdstuk IX: Eigen empirische overwegingen aangaande Nederland	153
Inleiding	153
Recapitulatie van de genoemde mogelijke fouten en de impliciet aanvaarde foutenmarges	154
De levenslanggestraften als een kleine, te testen groep	156
Gevolgde methode	172
De veelplegers als nieuwe groep van onderzoek	174
Gedetineerden als jury	183
De bonusveroordeling	187
De toenemende vrijspraakpercentages	189
Huis van Bewaring: onterecht voorlopig gehechten	191
Aantal herzieningsaanvragen van de langgestraften (8 jaar en meer) van 2001 tot 2015	195
Het Hoger Beroep in Nederland	198
Discussie	202
Conclusie	206
Hoofdstuk X: Schattingen van ervaringsdeskundigen	207
Rechters	207
OM’ers	209
De Hoge Raad, parket van Hoge Raad	209

Politie	211
Gevangenisdirecteuren	213
Gevangenisdominee, gevangenispastor, humanistische raadsman	214
Advocaten	215
Nederlandse wetenschappers	216
Conclusie	216
Hoofdstuk XI: Beredeneerde samenvatting en conclusie: <i>de consilience of dubious inductions</i>	219
De foutenfrequentie bij grootplegers	219
De foutenfrequentie bij veelplegers	221
De herzieningsaanvragen	222
Conclusie over de consilience of dubious inductions	222
Hoofdstuk XII: Wat nu?	223
Een gerechtelijke dwaling, wat is dat?	223
De term ‘gerechtelijke dwaling’	225
Fouten herstellen	226
De restrictieve herzieningsprocedure in Nederland: de argumenten pro	226
De argumenten voor een restrictieve herzieningsprocedure kloppen niet	227
De huidige restrictieve elementen van de Nederlandse herzieningsprocedure	229
De eis voor een succesvolle herzieningsaanvraag vanuit het perspectief van waarheidsvinding	229
De restrictieve eis — een novum — voor een succesvolle herzieningsaanvraag in Nederland	231
De zinloze vertraging en tijdverspilling ter ontmoediging van de aanvragers	232
Wenselijkheden	237
De oplossing	238
SLOTWOORD	243
BIBLIOGRAFIE	245
NOTEN	251

VOORWOORD

In het algemeen gesproken zijn Nederlandse juristen zeer tevreden over het Nederlandse strafrechtssysteem. Ons systeem werkt heel goed, zo is de teneur. De fout in de Schiedammer Parkmoord was een schok die tot de CEAS heeft geleid. Maar na een jaartje CEAS was het geschokte zelfvertrouwen reeds herwonnen. Het viel allemaal erg mee, met nauwelijks serieuze aanvragen en uiteindelijk twee nieuwe herzieningen, Lucia de Berk en Ina Post. Met de Puttense moordzaak en de recentelijk herziene Hilversumse showbizmoord erbij, zijn dat vijf, vijf serieuze dwalingen in iets meer dan dertig jaar.¹ Dat is met 750.000 veroordelingen tot gevangenisstraf in de laatste dertig jaar 1 fout op 150.000 veroordelingen, of in percentages minder dan 0,0007%.² Ook als we de Vijf van Justitie meer realistisch afzetten tegen de veroordelingen tot 8 jaar-en-meer in de laatste dertig jaar (het gaat steeds om moorden) is het foutenpercentage nog steeds heel klein: ongeveer 1 op de 1.000 veroordelingen, of 0,1%.³

In dat licht kan een herzieningsaanvraag, met de implicatie van een foute veroordeling, gemakkelijk als een belediging worden opgevat. Hoezo een fout?! Wellicht is dit de verklaring voor de slakkengang bij de behandeling van een herzieningsaanvraag en de schier onmogelijke condities voor succes die de Hoge Raad heeft opgesteld. Indien er de laatste dertig jaar slechts vijf serieuze foute veroordelingen zijn uitgesproken — die inmiddels ook nog eens hersteld zijn — is veel voor deze gestrengheid te zeggen. Maar dit vooronderstelt wel dat die Vijf bij benadering het juiste aantal onschuldig veroordeelden bij moorden is. Dat roept de kernvraag op: hoeveel mensen zitten er eigenlijk onschuldig vast?

Deze vraag lijkt op het eerste gezicht onmogelijk te beantwoorden, maar het is wel een vraag waarop we een antwoord moeten hebben. Wanneer er bij moorden veel meer mensen dan die Vijf van Justitie onschuldig zijn veroordeeld, is de stroeve herzieningsprocedure onrechtvaardig. Eerst wordt iemand onschuldig door het systeem veroordeeld, vervolgens maakt datzelfde systeem het nagenoeg onmogelijk dat de onschuldige zijn onschuld aantoot. Dat is geruststellend voor het rechtssysteem, maar zo'n systeem doet geen recht.

In dit boek geef ik eerst theoretische overwegingen — gebaseerd op waar-

schijnlijkheid, cognitieve instincten en de structuur van de Nederlandse rechtsstaat — waarom er bij moorden en dergelijke veel meer foute veroordelingen dan die Vijf van Justitie moeten zijn gemaakt. Ik besteed in die context ook aandacht aan praktische krachten die een foute veroordeling in de hand werken. Ook constateer ik dat Nederlandse rechters allergisch op het woord ‘leugen’ reageren. Advocaten hebben hun les geleerd, met als gevolg dat bedrog onderbelicht blijft, terwijl dat toch een van de belangrijkste oorzaken van gerechtelijke dwalingen in Engeland en de VS is.

Na een vermelding van Engelse, Schotse en Noorse cijfers over dwalingen, die op zichzelf al confronterend zijn voor de Nederlandse Vijf van Justitie, analyseer ik het Amerikaanse onderzoek naar *judicial errors*. Ik argumenteer dat het foutenpercentage dat daar gevonden wordt (3% tot 10%), minimaal een reden tot bezorgdheid aangaande het Nederlandse foutenpercentage zou moeten zijn. In de twee volgende hoofdstukken doe ik verslag van mijn eigen empirisch onderzoek naar het foutenpercentage bij veroordelingen tot onvoorwaardelijke gevangenisstraf in Nederland. Ik gebruik daarbij een aantal verschillende invalshoeken. Het is niet moeilijk om bij een deel daarvan de betrouwbaarheid in twijfel te trekken. Omdat ik alleen werk en geen leiding geef aan een team van vijftig man met een budget van 50 miljoen euro, is die onbetrouwbaarheid onvermijdelijk.

Gelukkig is er iets als *consilience of dubious inductions*: wanneer enkele onbetrouwbaar ogende maar van elkaar onafhankelijke methoden tot dezelfde uitslag leiden, is dat een reden om waarde te hechten aan de gemeenschappelijke uitkomst, ook al zal de uitkomst eerder een bandbreedte zijn dan een precies percentage. Op dit punt heb ik veel gehad aan discussies met prof. Peter Grünwald (UVA, Leiden, statistiek, information-theoretical learning). De range van grofweg 4% tot 7% voor diefstallen en drugs en die van 7% tot 15% voor moorden lijken bizar onnauwkeurig, maar gesteld tegenover de Vijf van Justitie (0,001%) geven die percentages een duidelijke boodschap. Bij een range van 4% tot 7% gaat het om 800 tot 1.400 onschuldigen die per jaar het gevang ingaan; bij een range van 7% tot 15% zijn dat 1.400 tot 3.000 onschuldigen per jaar. Zelfs bij een foutenpercentage van 1% zijn er nog 200 mensen die jaarlijks onschuldig in de gevangenis zitten.

Ik onderstreep dat mijn werk op vele punten onbevredigend is. Ik had graag veel meer gesprekspartners gehad. Ik had graag door eigen studie meer zekerheid gekregen over de onschuld van een aantal levenslanggestraften. Ik had graag van honderden veelplegers betrouwbare informatie gekregen over het percentage verkeerde veroordelingen in hun eigen leven. Maar ook met de gegevens die ik wel heb kunnen achterhalen, is al minimaal vast te stellen dat er hoogstwaarschijnlijk veel meer mensen onschuldig vast zitten dan ons wordt voorgespiegeld. Bovendien kan redelijk betrouwbaar tot een waarschijn-

Hoeveel mensen zitten er in Nederland ten onrechte gevangen? Die vraag is relevant nu steeds meer gerechtelijke dwalingen aan het licht komen. Na de zaken van Lucia de Berk, Ina Post, Louwes en Olaf Hamers is deze vraag aan de orde van de dag. In deze zaken zit namelijk een patroon: steeds is de bewijslast eenzijdig geïnterpreteerd, steeds heeft men een dader willen zoeken, steeds hadden de verdachten de schijn tegen, maar bleken ze toch onschuldig.

Aan de hand van nieuw onderzoek onder gevangenen en onder forensische experts beantwoordt Ton Derksen de vraag hoeveel mensen ten onrechte gevangen zitten. Hij komt tot schokkende conclusies.

